

Materiály o okupaci Československa v roce 1968
v archivu Ministerstva vnitra Gruzie

V rámci našeho projektu prezentujeme vybrané, dosud nepublikované materiály, uložené v archivu Ministerstva vnitra Gruzie, které se vztahují k československým událostem roku 1968. Tyto materiály zahrnují dva protestní dopisy gruzínského disidenta Revaze Ziveroviče Cincadzeho, adresované předsedovi Rady ministrů SSSR Alexeji Nikolajeviči Kosyginovi a zprávy vypracované Komunistickou stranou Gruzie pro Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu. Ve druhém z představovaných dopisů R. Cincadze protestoval (mimo jiné) proti okupaci Československa, v důsledku toho byl zatčen a vystaven represím ze strany státu.

V první části následujícího textu je stručně vysvětlena struktura totalitního sovětského státu a specifika jeho zahraniční politiky; ve druhé části je popsána osobnost disidenta Revaze Cincadzeho a jeho místo v disidentském hnutí Gruzie, a také jsou zde podrobněji zmíněny a citovány jeho dva dopisy, zejména pasáž druhého dopisu věnovaná okupaci Československa; v třetí části jsou uvedeny dokumenty ze stranického archivu Ústředního výboru Komunistické strany Gruzie o událostech v Československu; v závěrečné čtvrté části je charakterizován vpád vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa v kontextu disidentského hnutí v sovětském Rusku a Gruzii.

Svaz sovětských socialistických republik – totalitní stát, jeho zahraniční politika a disidentské hnutí

Zkoumání totalitních politických systémů jsou věnovány četné výzkumy¹, včetně různých období historie sovětského státu.² Vědecké a publicistické články³, dopi-

1 MAIER, Hans – SCHAFER, Michael: *Totalitarianism and Political Religions*. Routledge, London – New York 2004; ARENDT, Hannah: *Ideology and Terror: A Novel Form of Government*. *Review of Politics*, 2006, 15, s. 303–327; ARON, Raymond: *Democracia y totalitarismo*. Barcelona 1968 (česky títz: *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis, Brno 1993); Brzezinski, Zbigniew: *Totalitarianism and Rationality*. *American Political Science Review*, 1956, 50, s. 751–763; JÜNGER, Ernst: *Die totale Mobilmachung*. Verlag der Zeitkritik, Berlin 1931; SCHAPIRO, Leonard: *Totalitarianism*. The Pall Mall Press, London 1972; GEYER, Michael – Fitzpatrick, Sheila (eds.): *Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared*. New York, Cambridge U.P., 2008 (česky títz: *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Academia, Praha 2012); KOHN, Hans: *Communist and Fascist Dictatorship: A Comparative Study*. In: FORD, Guy Stanton (ed.): *Dictatorship in the Modern World*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1935, s. 141–160; PRETI, Luigi: *El desafío entre democracia y totalitarismo: evolucion de los regimens politicos desde el final de la Primera Guerra Mundial hasta los anos ochenta*. Peninsula, Barcelona 1983.

2 PIPES, Richard: *Russia under the Bolshevik regime*. Random House, New York 1995; GREGORY, Paul

sy⁴ a memoáry⁵ podrobně popisují chronologický vývoj a klíčová období formování SSSR. V průběhu historie bolševické vlády se výzkum zaměřoval také na agresivní, dobovačnou zahraniční politiku vůči takovým státům jako Finsko, Maďarsko, Československo, Polsko, a také vůči státům Pobaltí. Zde je však nutno poukázat i na vztah obyvatelstva SSSR k okupační politice – násilnému vpádu, který byl spolu s dalšími otázkami ochrany lidských práv jedním z hlavních témat disidentského hnutí. Sovětský stát, který je klasickým modelem totalitního režimu, v sobě spojoval všechny znaky takového režimu, konkrétně jsou to:

- existence mas, které jsou motivovány a připravovány, aby se přidaly k politické organizaci;
- odmítání mínění většiny, parlamentního systému a ústavní kontroly státu;
- ideologická dimenze, definovatelná jako *antiliberalní, antiosvětová, antipozitivistická, antimarxistická a asociální*;
- existence oficiální – povahou „náboženské“ – ideologie, dotýkající se všech sfér života jednotlivce a jeho společenské činnosti a také existence jediné strany ve státě,

-
- R: The Ship of Philosophers. How the Early USSR Dealt with Dissident Intellectuals. *The Independent Review*, 2009, 4, s. 1086–1653; KATZ, Zev: *Soviet Dissenters and Social Structures in the USSR*. Centre for International Studies, Massachusetts 1971; KOZLOV, V. A. – MIRONĚNKO, S. V.: *Inakomyslie v SSSR pri Khrushcheve I Brezhneve 1953–1982*. Materik, Moskva 2005; SHLAPENTOKH, Vladimir: *Public and Private Life of the Soviet People: Changing Values in Post-Stalin Russia*. Oxford University Press, Oxford 1989; TAUBMAN, Willam Chase: *Khrushchev: The Man and His Era*. W. W. Bortin, New York 2003 (česky tžž: *Chruščov: člověka a jeho doba*. BB Art, Praha 2005); TURCHIN, Valentin: *The Inertia of Fear*. Columbia University Press, New York 1980; VOREN, Robert van: *On Dissidents and Madness. From the Soviet Union of Leonid Brezhnev to the „Soviet Union“ of Vladimir Putin*. Rodopi, Amsterdam – New York 2009; ZUBOK, Vladislav Martinovič: Soviet Society in the 1960s. In: BISCHOF, Gunter et alii: *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. Lexington Books, New York 2010.
- 3 BLOCH, Sidney: Psychiatry as ideology in the USSR. *Journal of medical ethics*, 1978, 4, s. 126–131; BLOCH, Sidney – REDDAWAY, Peter: *Russia's Political Hospitals: The Abuse of Psychiatry in the Soviet Union*. Victor Gollancz, London 1977; *The Times*, 12. 3. 1971, s. 8; *British Journal of Psychiatry*, 197, 119 (549), s. 225–226; BONNIE, Richard J. – POLUBINSKAJA, Svetlana V.: Unraveling Soviet Psychiatry; CHAMBERLAIN, William Henry: U. S. S. R: How Much Change Since Stalin? *Russian Review*, 1963, 22; GREGORY, Paul R.: *The Ship of Philosophers*; KOMAROMI, Ann: Samizdat and Soviet Dissident Publics. *Slavic Review*, 2012, 1 (jaro), s. 79–90; FÜRST, Juliane: Prisoners of the Soviet Self? Political Youth Opposition in Late Stalinism. *Europe-Asia Studies*, 2002, 3, s. 353–375.
- 4 РАСКОЛЬНИКОВ, Ф. Ф. (Ильин): Открытое письмо Сталину. *Антология Самиздата, Неподцензурная Литература в СССР, 1950-е –1980-е*. Международный Институт Гуманитарно-Политических Исследований, Москва 2005; БУХАРИН, Н. И.: Будущему поколению руководителей партии. *Антология Самиздата, Неподцензурная Литература в СССР, 1950-е – 1980-е*, международный Институт Гуманитарно-Политических Исследований, Москва 2005.
- 5 KRASIN, Viktor Poedinok. *Zapiski antikomunista*. Hodgson Press, Kingston upon Thames 2012; PLJUŠČ, Leonid: *History's Carnival. A Dissident's Autobiography*. Overseas Publications Interchange, London, 1979; SAKHAROV, Andrei: *Memoirs*. Knopf, New York 1990; САХАРОВ, Андрей: *Воспоминания*. Издательство им. Чехова, Нью-Йорк 1990, 942 стр.; САХАРОВ, Андрей: *Тревога и надежда*. ИНТЕР-ВЕРСО, Москва 1990 (česky: *Obavy a naděje*. Lidové nakladatelství, Praha 1991); ГАМСАХУРДИА, Звиад: *За Независимую Грузию. Автобиография*. Москва 1996; BUKOVSKII, Vladimir Konstantinovich: *To Build a Castle: My life as a Dissenter*. Viking Adult, London 1978 (česky: *A vitér se vrací. Příběh disidenta*, Volvox Globator, Praha 2012); MANDELSTAM, Nadezhda: *Hope Against Hope*. Random House, New York 1999; SAKHAROV, Andrei: *My country and the world*. Random House, New York 1975. KALUGIN, Oleg: *Spymaster: My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*. Smith Gryphon, London 1994.

strukturované hierarchicky a tvořící součást byrokratického aparátu země s policejní kontrolou, včetně hromadných sdělovacích prostředků;

- monopol kontroly ekonomických, kulturních a sociálních aspektů společenského života, použití teroru, koncentračních táborů a politizace policie.⁶

V totalitním Sovětském svazu vedly porušování lidských práv a uskutečňovaná vnitřní a zahraniční politika ke vzniku rozsáhlého disidentského hnutí. Základními směry disidentského boje v zemi byly: a) ochrana lidských práv, b) kritika vnitřní politiky, c) nesouhlas se zahraniční politikou SSSR.

Hlavním tématem disidentského hnutí byla ochrana lidských práv. Evoluci procesu ochrany lidských práv, jejímž ideologickým základem, jako u každého hnutí na obranu práv, byla *Všeobecná deklarace lidských práv*, lze sledovat od shromáždění u památníků a budov soudů po vytváření výborů a fondů, jako byly Skupina podpory plnění Helsinských dohod v SSSR⁷, Sacharovův Výbor na ochranu lidských práv⁸ a Solženicynův Fond solidarity s oběťmi represe a členy jejich rodin.

6 ARENDT, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace, Jovanovich, San Diego 1973 (česky: *Původ totalitarismu*. OIKOYMETH, Praha 2000); MAIER, Hans: *Totalitarianism and Political Religions. Vol. I: Concepts for the Comparison of Dictatorship*. Routledge, London – New York 2004, s. 11; CALLEJA, González Eduardo: *Los totalitarismos*. Editorial Síntesis, Madrid 2012, s. 11, 19–20; CALLEJA, Michael Curtis – GONZÁLEZ Eduardo: *Los totalitarismos*, s. 20.

7 V písemné zprávě z 5. ledna 1977 č. 22-A, podepsané Jurijem Andropovem a Romanem Ruděnkem, čteme: *Orlov a jemu nejbližší, stejně smýšlející lidé, inspirovali vytvoření podobných „skupin“ na Ukrajině a v Litvě. Účastníci uvedených skupin v poslední době patrně aktivizovali shromažďování a předávání pomlouvacích materiálů na Západ, majících za cíl zpochybnit upřímnost úsilí Sovětského svazu při plnění ustanovení Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Vzhledem k tomu, že uvedené „skupiny“ působí vážné škody sovětskému státu, na základě materiálů KGB v prosinci 1976 – lednu 1977 provedly prokuratury prohlídky za účelem přerušení jejich štvavé a provokační činnosti. [...] Během prohlídek bylo nalezeno a zabaveno velké množství pomlouvacích materiálů, připravených výše uvedenými osobami pro předání na Západ; archivují nepřátelských dokumentů; koncepty budoucích antisovětských sborníků; paskvily vydané na Západě a zasláné do SSSR ilegálními kanály a také materiály, svědčící o jejich zločinném spojení se zahraniční antisovětskou organizací Národní pracovní svaz. Viz: <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/dis70/kgb77-7.pdf>*

8 V písemné zprávě KGB z 12. dubna 1975, nazvané *O přivedení A. N. Tverdochlebova k trestní zodpovědnosti*, čteme: *Tverdochlebov je inspirátorem a aktivním účastníkem asociálních projevů, jedním z iniciátorů zřízení takzvaného Výboru lidských práv, sleduje cíl organizačního sjednocení antisovětsky zaměřených elementů. Od okamžiku vytvoření Výboru Tverdochlebov udržuje těsný kontakt se Sacharovem, je jeho prostředníkem v kontaktech s nepřátelsky zaměřenými elementy, poskytuje praktickou pomoc při přípravě a šíření různých druhů „protestů“ a „prohlášení“. V roce 1973 Tverdochlebov, snaže se zlegalizovat svou politicky škodlivou činnost a dostat podporu ze zahraničí, vycházeje formálně ze složení „Výboru“, vyhlásil založení takzvané Sekce Amnesty International v SSSR, jejíž členové mají za cíl zlegalizovat a pokud možno provádět beztrestně antisovětskou činnost skupiny odpadlíků v naší zemi a také „ulehčit osud“ osob, odsouzených za politické trestné činy. Do uvedené sekce Tverdochlebov zapojil doktora fyzikálně-matematických věd V. F. Turčina, člena korespondenta Akademie věd Arménské SSSR J. F. Orlova, bývalé členy Svazu sovětských spisovatelů Ukrajiny N. D. Ruděnka, A. P. Berdika, V. N. Vojnoviče, vyloučeného ze Svazu sovětských spisovatelů SSSR, V. N. Kornilova, člena Svazu sovětských spisovatelů SSSR, a některé další. [...] Nehledě na opatření profylaktického charakteru Tverdochlebov stále setrvává na nepřátelských pozicích. Vzhledem k tomu, že jeho činnost poškozujee politické zájmy našeho státu, bylo přijato rozhodnutí přivést Tverdochlebova k trestní zodpovědnosti za činy, hanobící sovětské státní a společenské zřízení, ve smyslu odnětí jeho práva pobytu v Moskvě a trestu vyhnanství v jedné ze vzdálenějších oblastí naší země. Zatčení Tverdochlebova a jeho přivedení k trestní zodpovědnosti vyvolá v zahraničí hlučnou antisovětskou kampaň. Nicméně náklady, vyvolané znemožněním jeho nepřátelské činnosti, budou nepochybně menší, než jeho pokračování ve zločinné činnosti. Oznamuje se v úředním bulletinu jako informace. 12. 4. 1975, 878-A. Viz: <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/dis70/kgb75-7.pdf>*

Téma vnitřní politiky v SSSR bylo velmi obsáhlé a zahrnovalo otázky jak sociálního a ekonomického, tak i národnostního charakteru. Sociálně-ekonomická problematika byla jasně vyjádřena zejména v textu Alexandra Solženicyna *Dopis představitelům Sovětského svazu* a v následné polemice, jejíž texty později uspořádal Michail Agurskij.⁹ Co se týče témat národnostní problematiky, týkala se otázek gruzínských Meschetů, krymských Tatarů, Židů usilujících o emigraci do Izraele, Němců usídlených v Povolží a Pobaltí a Ukrajinců žijících na baltském pobřeží a na Kavkazu.¹⁰

Disidenti ostře reagovali nejen na zvrácenou vnitřní, ale také na brutální a krvavou zahraniční politiku Kremlu. V této souvislosti jsou zajímavé archivní dokumenty odražející vášnivý protest disidentů proti agresi SSSR vůči Maďarsku¹¹, Československu a Afghánistánu.¹²

- 9 Co se týče sborníku materiálů, M. Agurskij vzpomínal: *Zanedlouho po vyhnanství Solženicyn zveřejnil svůj Dopis představitelům, vyvolávající největší rozruch. Následovaly komentáře Sacharova a Roye Medvěděva. Článek jsem napsal i já. Roy mi navrhl vybrat různé reakce na Dopis a udělat z nich sborník. Ochoťně jsem s tím souhlasil, přičemž v souladu s mým záměrem měly reakce reprezentovat rozdílné postoje. K reakcím Sacharova a Roye jsem doplnil články Levitina-Krasnova, Tolji Ivanova, Osipova, Borodina, Šimanova, Raisy Lert, dvou levicových pseudonymů, z nichž jeden, Abovin-Egides, potom emigroval a druhý byl starý a velmi sympatický trovostka, který strávil více než polovinu života v lágrech. Když jsem dal dohromady sborník, narazil jsem na obtíže. Kvůli opozici vůči Solženicynovi jej Sacharov nechtěl podpořit. Ale ani samotný Solženicyn v Curychu nevyjadřoval v souvislosti s jeho vznikem žádný entuziasmus, pravděpodobně předpokládal, že je tam příliš mnoho kritiky na jeho adresu. Jsem si jist, že zde se mýlil. Byl to unikátní dokument, a samotný fakt, že se na něm podílely osobnosti tak rozdílných názorů, sám o sobě svědčil o mnohém. Takže to, že svého času nevyšel, bylo, jak jsem si jist, velkou ztrátou.* АГУРСКИЙ, Михаил: Пепел Клааса. Студия. Независимый русско-немецкий литературный журнал, 13, 2009. Viz: <http://magazines.russ.ru/studio/2009/13/>
- 10 K tématu viz: NEKRICH, Aleksandr: *The Punished Peoples: The Deportation and Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War*. W. W. Norton, New York 1978, s. 170; УРАЛОВ, А (А. Авторханов). *Народодубийство в СССР. Убийство чеченского народа*. Свободный Кавказ, Мюнхен 1952; ПОБОЛ, Н. Л. – ПОЛЯН, П. М.: *Сталинские Депортации 1928–1953*. Международный фонд „Демократия: Изд-во Материк“, Москва 2005; TRIER, Tom – KHANZHIN, Andrei (eds.): *The Meskhetian Turks at a crossroads: integration, repatriation or resettlement?* Lit Verlag, Hamburg 2007, s. 532–556; SERBÍN, Andrés: *Perestroika, Explosion de razas. Lenin, Gorbachov y la politica sovietica de las nacionalidades*. *Nueva Sociedad*, 1990, 108, str. 98–110; OMER, Avci: *Understanding the Culture of Ahiska Turks in Wheaton, Illinois: A Case Study*. *Qualitative Report*, 2012, vol. 17, article 87, s. 1–23 (<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR17/avci.pdf>); SWERDLOW, Steve: *Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. refugee Resettlement: The Case of the meskhetian Turks of Krasnodar Krai*. *California Law Review*, 2006, volume 94, 6, s. 1827–1878. Národnostní otázka je rovněž probírána v již zmíněném *Dopisu* A. Solženicyna.
- 11 Podle Žoresa Medvěděva měli sovětské občané k situaci v Maďarsku dvojaký vztah, což může být vysvětlováno někdejšími spojenectvím mezi Maďarskem a nacistickým Německem (HORNSBY, Robert: *Political Protest and Dissent in the Khrushchev Era*. A thesis submitted ten the University of Birmingham for the degree of Doctor of Philosophy, 2008, s. 76).
- 12 Bývalý generál KGB Oleg Kalugin vzpomínal, že tehdy byl mezi pracovníky KGB, včetně Andropova, rozšířen názor, podle kterého Afghánistán představoval oblast zájmů SSSR a bylo třeba udělat všechno možné, aby se zabránilo narůstání vlivu USA a CIA a vzniku antisovětského režimu (Podrobněji viz: KALUGIN, Oleg: *Spymaster: My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*. Smith Gryphon, London 1994, s. 233). Na téma invaze vojsk SSSR do Afghánistánu viz: WOLF, Matt W: *Stumbling Towards War: The Soviet decision To Invade Afghanistan*. *Past Imperfect*, 2006, 12; BRAD-SHER, Henry S.: *Afghan Communism and Soviet Intervention*. Oxford University Press, Oxford 1999; GOLDMAN, Milton F.: *Soviet Military Intervention in Afghanistan: Roots and Causes*. *Polity*, 16, no. 3 (Spring 1984), s. 400–401; MITROKHIN, Vasil: *The KGB in Afghanistan*. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Cold War International History Project, Working Paper No. 40, Washington, D.C. 2002 (<http://wilsoncenter.orgorg/topics/pubs/ACFAE9.pdf.111>).

Ostře se vyvíjely události po vstupu sovětských vojsk do Československa. V písemné zprávě podepsané Jurijem Andropovem, Nikolajem Ščelokovem a Michailem Maljarovem čteme: [...] 25. srpna t. r. kolem 12 hodin na Rudém náměstí se po předchozí dohodě pokusili demonstrovat s plakáty a s nápisy Ruce pryč od ČSSR, Za vaši a naši svobodu, Pryč s okupanty! (v ruštině) a Ať žije svobodné a nezávislé Československo! (v českém jazyce). Za účasti veřejnosti byla včas přerušena (sic – není pochyb, že touto veřejností byli příslušníci státní bezpečnosti, pozn. red.). Mezi účastníky tohoto provokačního výpadu na Rudém náměstí se nacházeli Litvinov – bez určitého zaměstnání, Bogoraz-Bruchman, starší vědecký pracovník Vsesvazového vědeckovýzkumného ústavu technických informací, klasifikace a kódování norem, Fajnbreg – průvodce Pavlovskeho paláce v Leningradě, Gorbaněvská – inženýrka Státního ústavu pro projektování divadelních a kulturních staveb, Babickij – odborný asistent Ústavu ruského jazyka a literatury AV SSSR, Bajevová – posluchačka Historicko-archivního ústavu, Korchovová – vědecká pracovnice Ústavu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů, Rusakovská – expertka Vsesvazového vědeckovýzkumného ústavu patentové expertízy, Dremljuga a Delone – bez určitého zaměstnání.¹³

V roce 1980 Andrej Sacharov poslal dopis Prezidiu Nejvyššího sovětu SSSR adresovaný jeho předsedovi Leonidu Iljiči Brežněvovi list, jehož kopii poslal také generálnímu tajemníkovi OSN a hlavám států stálých členů Rady bezpečnosti.

V dopise Sacharov poukazoval na logický předpoklad, že informace, které má Brežněv, jsou mnohem úplnější v porovnání s jemu známými, nicméně konstatoval, že vedení války v Afghánistánu, které trvá už sedm měsíců, má jasně tragické následky: vyhlazování pokojných obyvatel, bombardování vesnic, vznik uprchlického problému, hrozba hladu v celých oblastech¹⁴, odsouzení sovětského vpádu Valným shromážděním OSN a militarizace země v době ekonomických těžkostí. Dopis končil doporučením zastavit vojenské operace, stáhnout sovětská vojska a předat kontrolu nad regionem vojskům OSN. Sacharov také žádal Brežněva, aby vyhlásil politickou amnestii, ke které nedošlo během posledních 63 let.¹⁵

13 5. září 1968, č. 2102-A. Viz: <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/dis60/kgb68-5.pdf>

14 Jak známo, dohoda o odchodu ruských vojsk z Československa byla podepsána 26. února 1990, vojska musela opustit zemi po etapách: 31. května a 31. prosince téhož roku a 31. května příštího roku. Zároveň se v československých sdělovacích prostředcích objevily informace o zamoření území obsazeného sovětskými vojsky. Konkrétně, ve využívaných 160 posádkách po celé zemi byly zamořeny lesy (což tvořilo 58 % lesního masivu země) a také řeky (70 %), v rozporu s předpisy bylo uloženo 75 % toxických odpadů. Náklady na vyčištění území, podle hodnocení československých odborníků, činily od 120 do 200 milionů dolarů. Ruské mocenské složky všemožně odmítaly přiznat fakt ekologické agrese a náhradu škody, jejich představitelé se neúčatňovali zasedání československo-ruské ekologické komise a snažili se odepstat způsobené škody různými způsoby – například odčítat určitou částku kvůli stavbám vybudovaným na československé půdě, které však byly československou vládou shledány nezpůsobilými k bydlení. Podrobněji viz Pehe, Jiří: The Ecological Damage Caused by Soviet Troops. *Report on Eastern Europe*, 1990, August 3, s. 28–31.

15 САХАРОВ, Андрей: Тревога и надежда.

Gruzínský disident Revaz Ziverovič Cincadze – jeho protestní dopisy vůdčím představitelům SSSR a internace v psychiatrické léčebně

Revaz Ziverovič Cincadze se narodil roku 1936 ve vsi Kirnati Batumského okresu. V rozhovoru s pracovníky archivu Ministerstva vnitra Gruzie, vedeném po mnoha letech od rozpadu Sovětského svazu, R. Cincadze o své počáteční zainteresovanosti říká: *Politikou jsem se zabýval od deváté třídy. Tenkrát bylo dovoleno číst noviny Komunist, které jsem četl, na rozdíl od jiných žáků. V nich hodně psali, jak je život v SSSR dobrý a na Západě je nedostatek, lidé tam žijí špatně. Jednou jsem četl o vystoupení Vyšinského na shromáždění OSN, byla tam krátká zmínka o tom, že zástupce USA Lodge vystoupil s protisovětskou řečí. Pamatuji si, že tehdy jsem si pomyslel, proč neotisknou text projevu posledně jmenovaného, alespoň krátkou anotaci. Takto to bylo jednostranné, nic záporného o událostech odehrávajících se v SSSR naše televize a rádio nevysílaly.*¹⁶

Po skončení střední školy R. Cincadze studoval na Ekonomické fakultě Tbiliské státní univerzity, poslouchal přednášky o socialismu a jeho přednostech před kapitalistickým zřízením. Už tehdy se vkrádaly pochyby, nicméně ještě plně přijímal všechny základní prvky oficiální propagandy. Po skončení studia pracoval R. Cincadze ve strojírenském závodě v Batumi. Právě tenkrát jeho podezření začala nabývat konkrétnější podoby, v praxi se nutně střetával se špatnou organizací průmyslové výroby a nedostatečným ohodnocením práce. Zajímal se o vysílání západních rozhlasových stanic, která sice rušila státní bezpečnost, nicméně bylo možné rozeznat jednotlivé věty a pochopit celkový smysl. Disidentské myšlení se u R. Cincadzeho začalo definitivně formovat po služební cestě pracovníků jeho závodu, mezi kterými byl i on, do Spolkové republiky Německo v létě 1966. Svě tehdejší dojmy popisuje: *S gruzínskou delegací mě poslali na služební cestu do NSR. Prohlédli jsme si závody a továrny, náš údiv nebral konce. Rozdíl od sovětských továren byl jako mezi nebem a zemí. Tehdy jsem definitivně pochopil, že náš život je založen na lži. Přirozené i v NSR existovaly určité těžkosti, nedostatky ve výrobě, nicméně mechanizace výroby tam byla na úrovni, zatímco u nás v zemi parametry výroby určovala strana, která rozhodovala o množství a kvalitě vyráběné produkce. Miloval jsem zřízení, ve kterém jsem vyrostl, proto mi zjištěná lež způsobila velkou bolest.*¹⁷

Není těžké si představit rozčarování mladého odborníka, jehož představy o správnosti budování, směřování a úspěších jeho země byly vytvořeny sovětskou propagandou. Případ R. Cincadzeho je zajímavý tím, že nebyl příslušníkem disidentských skupin, nepřipojil se ke konkrétním organizacím, sdružením a skupinám, které v tomto historickém období sovětské Gruzie existovaly. Svůj protest vyjádřil osobitě – napsal předsedovi Rady ministrů SSSR A. N. Kosyginovi dopis, v němž uvedl své názory na celkové budování země.

Kopii dopisu předsedovi vlády R. Cincadze poslal ještě do redakce známého sovětského deníku *Pravda*. Dopis byl datován 27. října 1967. Po dvouletém čekání na odpověď se rozhodl napsat druhý dopis, v němž myšlenky z prvního dopisu ještě

16 Rozhovor s R. Z. Cincadzem, uskutečněný 23. června 2013 pracovníky archivu Ministerstva vnitra Gruzie T. Lomidzem a V. Luarsabišvilim (v gruzínském jazyce), s. 1.

17 Tamtéž, s. 1

rozvinul. K odeslání tohoto druhého dopisu však už neměl příležitost, protože byl zadržen státní bezpečností (viz dále).¹⁸

Dokument č. 1

Úvodní část dopisu Revaze Ziveroviče Cincadzeho Alexeji Nikolajeviči Kosyginovi z 27. října 1967

Předsedovi Rady ministrů SSSR s. A. N. Kosyginovi
Kopie: redakce novin Pravda

Prosím, aby ten, kdo první obdrží tento dopis, jej určitě předal Alexeji Nikolajeviči Kosyginovi, aby se s ním seznámili ve vládních kruzích.

Alexeji Nikolajeviči!

Přestože celá následující kritika se přímo nebo nepřímo týká i Vás a je namířena proti Vám, mám k Vám velké sympatie a obracím se na Vás s velkou úctou.

Chci, abyste se pečlivě seznámili s mým dopisem a zapřemýšleli, zapřemýšleli a ještě jednou zapřemýšleli, nad níže uvedenými otázkami. Chci věřit, že u Vás najdu podporu a soucítění. Chci věřit, že se mezi ostatními členy vlády a vyššími pracovníky strany najdou lidé, kterým je pocit vlastenectví nade vše.

Jsem si plně vědom, proti komu vystupuji. Uvědomuji si, že je to velká „drzost“ a „nestoudnost“. Víím, jak velkému nebezpečí se vystavuji. Ale přesto jsem se rozhodl tento dopis napsat. Nad touto otázkou jsem poslední měsíce úporně přemýšlel a nakonec jsem se rozhodl. Někdo se musí odvážit – tak proč bych to neměl být já. Vždyť trpět to všechno donekonečna není možné.

Možná, že přespříliš prudký tón mého dopisu je podmíněn tím prostředím, těmi lidmi, těmi fakty, mezi kterými žiji, s kterými se setkávám, o kterých víím, o kterých jsem slyšel. Ovlivnil ho rozsah mých vědomostí a prostředí, v němž se pohybuji. Z tohoto důvodu mohou být některé pasáže mého dopisu nespravedlivé v té nebo onaké míře vůči jednotlivým tématům a osobám, ale v podstatných, základních otázkách nepochybuji o správnosti, základní závěry dopisu pokládám za absolutně spravedlivé.

Nedostatečná znalost ruského jazyka, nedostatek zkušenosti s psaním dopisů, zanechávají na tomto dopisu svůj otisk. Nebyl jsem schopen vše vyjádřit, jak bych chtěl, není vyloučeno, že některé slovní obraty nejsou úplně ruské, hodně bude chyb gramatického charakteru – za to všechno předem prosím o omluvu.

Ještě jednou Vás žádám, věnujte dopisu pozornost. Nejsem provokatér, jsem prostý sovětský občan, pro kterého jsou vlast a její autorita nade vše.

A tedy začínám.¹⁹

18 V den, kdy R. Cincadze plánoval odeslání druhého dopisu – 16. března 1970 – byl zatčen.

19 *Архив МВД Грузии*, ф. 6, №7011, т. 3, с.79–81 (*Archiv MV Gruzie*, fond 6, číslo 7011, díl 3, s. 1– 2)

Dopis R. Cincadzeho se skládá z několika částí: 1) Úvod; 2) Je třeba nakonec říci lidu pravdu; 3) Kolchozní zřízení se zhroutilo; 4) A průmysl?, 5) Několik slov o vzdělání; 6) 99,9 % „jednomyslně“; 7) Náš nespravedlivý tisk; 8) KSSS – pramen antidemokracie, hospodářských neúspěchů a různých hloupostí.

Název každé z částí jasně ukazuje na její obsah. R. Cincadze popisuje minulé etapy SSSR – posuzuje otázku Trockého, prosí o publikování jeho prací. Zvláštní pozornost věnuje událostem roku 1937, požaduje zveřejnění seznamů osob zatčených, popravených a vyhoštěných ze země. Na příkladu vlastní rodiny dokazuje nutnost zrušení kolchozního zřízení, poukazuje na neprůhlednost kolchozního účetnictví a na přestupky při placení práce kolchozníků. Podrobně pojednává o otázce nedostatku výrobní techniky – traktorů, kombajnů, aut a také o nedostatku a nesprávném upotřebení minerálních hnojiv, o bídném stavu venkovských cest. Podtrhuje nekonkurenceschopnost sovětských výrobků v porovnání se zbožím ze západních zemí a doporučuje převzít metody výroby z kapitalistických států. V otázce vzdělání dále R. Cincadze poukazuje na nízkou úroveň celého vzdělávacího systému, kde jako ukazatel slouží nikoli kvalita, ale počet absolventů vzdělávacích institucí. V části nazvané 99,9 % „jednomyslně“ autor analyzuje sovětský volební systém, považuje jej za urážlivý a ponižující pro občany a poukazuje na nechuť úřadů napravit tento stav. Samostatná část je věnována komunistickému tisku, který zkresluje skutečnost, kterou prezentuje v pohádkovém stavu, přičemž zamlčuje nedostatky a nafukuje úspěchy.

Jak již bylo uvedeno výše, dopis byl poslán Prezidiu Rady ministrů SSSR a redakci deníku *Pravda*. Po dvouročním čekání na odpověď R. Cincadze napsal druhý dopis, před jehož odesláním byl zadržen. Později se zjistilo, že státní bezpečnost k němu poslala agenta, který poté, co získal jeho důvěru, před ním pomlouval sovětské úřady a souhlasil se všemi jeho závěry a podal gruzínské státní bezpečnosti informaci o chystaném odeslání druhého dopisu.

Druhý dopis je mimořádně zajímavý. Je to přepracovaná a zredigovaná verze prvního dopisu, s přidanou novou částí – Politika. V té se R. Cincadze zabývá zahraniční dobovačnou politikou SSSR, konkrétně kritikou okupace Československa. Tento protest je v rámci gruzínského disidentského hnutí unikátní. Při práci na monografii *Disidentské hnutí v Československu a Gruzii*²⁰ a *Disidentské hnutí v Gruzii*²¹ jsme se seznámili s mnoha disidentskými pracemi, uloženými v archivu Ministerstva vnitra Gruzie, a zjistili jsme, že tento dokument je jediným vyjádřením protestu proti okupaci Československa. Na rozdíl od ruského disidentského hnutí, které aktivně protestovalo proti agresivní zahraniční politice SSSR, konkrétně také proti vstupu vojsk do Československa²², se gruzínští disidenti ve svých projevech a publikacích tímto tématem nezabývali, i když vyjadřovali aktivní protest proti maďarským a polským událostem.

Druhý dopis R. Cincadzeho, který rozvíjel obsah prvního, byl tedy doplněn ještě částí nazvanou Politika. Protože k okupaci Československa došlo v roce 1968, toto téma se do prvního dopisu z října 1967 nedostalo.

20 Коллектив авторов: *Диссидентское движение в Чехословакии и Грузии*. Архив МВД Грузии, 2013.

21 Диссидентское движение в Грузии. Архив Министерства vnitra Gruzie připravuje k vydání v roce 2014.

22 Z bibliografického hlediska je zajímavá kniha GORBANĚVSKÁ, Natalina: *Poledne*. Torst a Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2012.

Dokument č. 2

Dopis Revaze Cincadzeho Alexeji Nikolajeviči Kosyginovi z 14. března 1970

Vyjadřuji svůj rozhodný, rozhněvaný protest v souvislosti s náhlým, sprostým, ničím neodůvodněným vpádem sovětských vojsk na území Československa. Proti nám a proti této věrolomnosti povstal celý svět.

Ze strany druhého státu nedošlo k žádným projevům agrese, a je jejich vnitřní věcí, aby k nim nedošlo, nás se to netýká, tím spíše, že nás nikdo o to nežádal. Ani kdyby dokonce existovala hrozba svržení socialismu a ústupu od socialistického přátelství, neměli bychom ani zákonné, ani morální právo se vměšovat. Vždyť jsme bezpočtukrát prohlašovali, že každý národ má právo na to, jaké si vybere společenské zřízení.

Nyní se ukazuje, že v žádné zemi, včetně Sovětského svazu, nebyl socialismus zaveden dobrovolně. Socialismus „zavedli“ a potom drželi pomocí bodáků, pomocí síly. Pro rozpad socialistického zřízení v Československu se ukázalo dostačujícím uvolnění vztahů, připuštění demokracie a svobody tisku. To je skutečnost, před kterou nikdo nemůže utéci. Při zavedení demokracie a svobody slova se dříve nebo později totéž odehraje s každým socialistickým státem, včetně SSSR.

Ríká se, že socialistická demokracie je milionkrát demokratičtější než jakákoli kapitalistická demokracie. Ale ať už k číslu 1 000 000 připojíte kolik nul chcete, antidemokracie se díky tomu demokracií nestane.

Naším vpádem na československé území jsme plivli na hroby těch, kteří jsou pohřbeni v Československu. Sami jsme zasadili ránu přátelství s československým národem. Mímoto jsme se izolovali od celého světa. Komunistické hnutí dostalo silnou a nenapravitelnou ránu. V celém světě řeknou – vůdce komunistického hnutí, nejsilnější stát na světě slovně vystupuje za nezasahování do vnitřních záležitostí jiných států, za přísné dodržení suverenity malých zemí, ale takhle jedná v praxi.

Druhá světová válka názorně dokázala, že se můžeme s velkým úspěchem přátelit s kapitalistickým systémem. Proč je třeba se bát „pustit“ Československo? Není lepší dát mu úplnou svobodu a potom s ním navázat skutečně svobodné, nevy nucené vztahy, dokonce i když bude kapitalistickým státem?

V současných podmínkách, při současné výzbroji, když existuje obrovský arzenál prostředků hromadného ničení, se nikdo neopovází nás napadnout, dokonce ani v případě, když zůstaneme bez jediného spojence. Proto neexistuje žádná nutnost existence Varšavského paktu. Prostě musíme mít dobré přátele. Potřebujeme podporu takových zemí, jako je USA, Anglie, Francie, Japonsko... Musíme si dobýt lásku a vážnost vlád a národů těchto a jiných států. Proto potřebujeme demokratizovat naši společnost, maximálně přiblížit naše zřízení kapitalistickému. Je třeba přiznat, že se socialistický experiment nezdařil.

[...] Kdo nám dal právo podupat nezávislost suverénního státu? Kdo nám dal právo vměšovat se do vnitřních záležitostí jiného státu – porušit svaté zásady OSN, jež jimiž jsme členy? Kdo nám dal právo být mezinárodním četníkem? Kvůli čemu jsme vyvolali rozhořčení a posměšky v celém světě, když jsme pohnali naše tanky a vojska do Československa? To je skutečná agrese, skutečná okupace, tato špinavá věc nemů-

že nést jinou nálepku. Nikdo nemá právo vměšovat se do záležitostí jiného státu, ať už v něm probíhají jakékoli události (ať se to komu líbí nebo ne).

Vstoupily tam snad divize SRN a bojem zkrvavená armáda ČSSR nebyla schopna klást odpor a vláda byla nucena požádat nás o pomoc?

Ano, opakují, bylo to drzé, divoké, barbarské, bezprecedentní vměšování.

Následovalo sdělení sovětské vlády: „Nedopustíme, aby ze socialistického společenství vyrvali třeba i jednu zemi.“ Ale kdo jsme – majitelé zeměkoule nebo bohové?

Z úryvkovitých zpráv našeho tisku je zřejmé, že lidé [v Československu] požadují svolání mimořádného sjezdu a svobodné všeobecné volby. Ale vedoucí pracovníci KSČ jim odpovídají, že strana je rozdělena, že je třeba uskutečnit „konsolidaci“ zdravotních prvků strany, a když se strana (majíce na mysli tu „naší“) vzhopí, tehdy svoláme sjezd. Podle logiky věcí to znamená: dokud jsou ruští vojáci tady, srazím ti hlavu a potom provedeme volby.

Sovětský svaz, zejména před druhou světovou válkou a v poválečném období, vždy projevoval agresivní záměry. Byli jsme stejnými agresory jako Hitler. A jestliže území námi obsazené kvůli válce s Německem vypadalo celkem skromně, bylo to pouze kvůli omezené vojenské moci, hanebná smlouva s Hitlerem mluví sama za sebe.

Bez jakýchkoli rozpaků jsme „ořezali“ území Rumunska, Polska, obsadili pobaltské republiky čili „anektovali“ je. Zaútočili jsme na Finsko, a tam jsme ukázali „velikou“ bojeschopnost Rudé armády.

Kdybychom i připustili, že útok na Finsko byl odůvodněn bezpečností Leningradu, tak proč kritizujeme postup Izraele v červnu 1967, jehož území je celkem nepatrné a ke kterému se těsně přiblížila egyptská pravidelná armáda?

Po vybojování moci bolševici neudělali nic, aby k nám všechny národy pojalyskutečnou lásku, úctu k naší zemi, proto je nutno ustanovit uvnitř státu skutečně demokratické podmínky (zřízení), vytvořit všechny podmínky pro růst výrobních sil a nepřetržitý růst materiálního blahobytu národa. V žádném případě nelze projevovat agresivitu, vměšovat se do záležitostí jiných států, zkrátka, je třeba být příkladem, uvnitř země upevnit skutečnou demokracii a vysokou životní úroveň, upevňovat dobré vztahy mezi státy. V takovém případě bychom měli hodně skutečných přátel.

Celá historie Sovětského svazu je v této rovině právě opačná. Zřídili jsme uvnitř země nejprotidemokratičtější režim, režim hromadných represí, poprav, násilného přesídlování, režim strachu a útlaku, režim zastrášování a bezpodmínečné poslušnosti.

[...] A tak po maďarských událostech přišly události v Československu. Zde proběhlo vše poměrně nekrvavě, ale z právního hlediska ještě více nezákonně v porovnání s maďarskými událostmi. Jestliže v Maďarsku naše vojska byla uvnitř státu a události mezi Maďary nabyly krvavého a nemilosrdného charakteru a podařilo se (možná i zpětně) nějak zformulovat (i když absolutně nezákonnou) prosbu Jánose Kádára o pomoc, tak v Československu nebylo ani první, ani druhé, ani třetí. Věci tam se vyvíjely tím nejmírovějším způsobem.

Kdopak nás miluje po těchto událostech? Nikdy jsme nebyli tak izolovaní jako nyní. Nemáme ani jednoho skutečného přítele. Socialistický svět je třeba udržovat pomocí bodáků. Civilizovaný svět nás nenávidí kvůli našemu chování, jak vnitřního,

tak i vnějšího charakteru, proti nám vystupuje i Čína. Veškeré naše snahy a obrovské finanční výdaje vytvořit komunistickou třeba i jednu zemi, skončily neúspěchem.

Zbytečně jsme vyhodili peníze na poskytnutí pomoci Indonésii, Ghaně, Kongu (Kinshasa) a jiným státům. Zbytečně vyhazujeme peníze pro poskytování vojenské a jiné pomoci Vietnamu, SAR (Sjednocená arabská republika = Egypt+Sýrie, 1958–1961, pozn. překl.), Kubě. Nakonec ani jedna z těchto zemí nebude naším přítelem. Oni prostě v daný moment potřebují naši pomoc a nakonec nám vyklouznou přesně stejně tak jako Čína, Ghana, Indonésie.

Porada komunistických a dělnických stran v Moskvě přesvědčivě dokázala, že jsme zbytečně vzali na sebe úlohu vůdce komunistického hnutí, které se v té době rozštěpilo přesně na dvě části, jak co se týče počtu států, tak i obyvatelstva. Komunistické hnutí nemá vůbec žádnou perspektivu a nám bude celkem nelehko, když si jenom představíme, že by se najednou celý svět stal komunistickým.

Proto je nutné okamžitě toto vše odmítnout. Prostě je třeba vzdát se této iluze. Je třeba demokratizovat společnost podle principu západních zemí. Je třeba slavnostně oznámit, že nikdy a za žádných okolností nebudeme narušovat suverenitu jiných států, je třeba dokázat to skutkem. Je třeba stáhnout vojska z území jiných států, upřímně, od srdce napomáhat sjednocení Německa, Koreje, Vietnamu. Poskytovat pomoc všem potřebným, bez ohledu na to, zda jsou „rudí“ nebo „bílí“.²³

O tomto druhém dopisu píše R. Cincadze ve svém deníku: *15. března 1970. Včera jsem skončil tisk dopisu, adresovaného ministerskému předsedovi SSSR A. N. Kosyginovi. Vyšlo to na 72 stran. Rovněž jsem přetiskl i první dopis, zasláný v roce 1967.*²⁴

V deníku dále podrobně popisuje den, kdy jej zatkli. Musel odjet na služební cestu do Moskvy, proto dopis vložil do tašky, aby jej poslal adresátovi z moskevské pošty. Dva dopisy, jejich kopie a koncepty tvořily dohromady 700 stran. Vzal tašku a vydal se do práce. Strojírenská továrna, kde Cincadze pracoval, byla daleko od jeho domu, na druhé straně města. Aby se dostal do práce, musel dojet autobusem do centra města a tam přestoupit na druhý. Na cestu potřeboval hodinu.

V deníku dále čteme: *Ten den jsem odešel z domova o 15 nebo 20 minut dříve než obvykle. Na autobusové zastávce zastavil taxík. Byl v něm kolega z továrny. Ukázalo se, že jeho dcera porodila a on se vracel z porodnice do závodu na zpracování ropy. Posadil mne do auta, a sám vystoupil v centru města, řidiči nakázal dovést mne do závodu. To urychlilo můj příchod do práce. Dělníci už byli na místech (začínají pracovat o hodinu dříve), pracovníci z kanceláře nebyli vidět.*²⁵

Neměl žádné zvláštní tušení. Před jeho kanceláří stál vysoký a silný mladý muž, který jej oslovil jménem a požádal ho, aby ho následoval. R. Cincadze pochopil, že ho chtějí zatknout, proto se rozhodl schovat tašku. Nicméně muž mu nedovolil vejít do místnosti. Přistoupil k nim druhý muž a přísným hlasem přikázal, aby se posadil do čekajícího auta. Všichni tři vyšli z budovy, nasedli do Volhy a odjeli k budově KGB. V autě se R. Cincadze snažil rozpomenout, s kým probíral otázku odeslání druhého dopisu, ale marně.

23 Архив МВД Грузии, ф. 6, № 7011, т. 3, с. 79–81.

24 Поднадзорное дело Р. З. Цинцадзе. Архив МВД Грузии (I), фонд 6, дело 701, т. 1–3 (на груз. яз.), 1970.

25 Тамtéž.

R. Cincadzeho přivedli do kanceláře vyšetřovatele a začal výslech. Otázky se týkaly prvního dopisu. Zjistilo se, že kopie té části dopisu, ve které kritizoval kolchozní zřízení, byla poslána do Adžárie a pobírána na shromáždění kolchozníků. Autor sám o tom nevěděl.

Domníval se, že vyšetřovatel neví o druhém dopisu, ale vtom se vyšetřovatel jakoby náhodou zeptal, nepíše-li v současné době něco dalšího. Cincadze pochopil, že zapírat nemá smysl a vyndal z tašky druhý dopis. Po prohlídce papírů je vyšetřovatel předal spolupracovníkům. Cincadze jim pomáhal skládat listy popořádku. Během výslechů s ním zacházeli korektně, radili mu, aby se zřekl vlastních názorů a přiznal svou chybu. Cincadze nesouhlasil, diskutoval. Tehdy bylo rozhodnuto podrobit jej psychiatrickému vyšetření.

Bylo provedeno v psychiatrické léčebně v Tbilisi. V závěru, k němuž dospěla příslušná komise, čteme: *Analýza materiálů případu. Údaje o vyšetření zkoumaného ukazují na to, že do roku 1967 u R. Cincadzeho nebyly zjištěny žádné příznaky psychického onemocnění. Přibližně od roku 1967 se Cincadze začal chovat nesprávně, začal zanedbávat služební povinnosti (viz údaje svědků), celému okolí si začal stěžovat na nespokojenost se stávajícím zřízením, objevily se u něj plány na přestavbu státu, o čemž psal a čímž byl zaneprázdněn poslední léta. Takové jednání, chování, je charakteristické svou obnažeností, neodpovídá situaci, projevuje se ataky. Uvedené zvláštnosti ukazují na přítomnost psychického onemocnění zkoumaného, které vzniklo postupně a má vzestupný charakter. Na základě výše uvedeného komise dospěla k závěru, že Revaz Ziverovič Cincadze trpí chronickým psychickým onemocněním ve formě schizofrenie. Ve svém psychickém stavu nemůže řídit a ovládat své činy, proto je třeba pokládat jej za nepřítelnoho. Potřebuje být na nucené léčbě v podmínkách psychiatrické nemocnice v místě trvalého pobytu (Batumské psychiatrické nemocnice). Předseda komise, vědecký vedoucí oddělení soudní psychiatrie Vědecko-výzkumného ústavu psychiatrie M. Asatianiho MZ Gruzínské SSR (podpis). Členové komise: Starší vědecký pracovník oddělení soudní psychiatrie Vědecko-výzkumného ústavu psychiatrie M. Asatianiho (podpis), Odborník-psychiatr Republikové psychiatrické klinické nemocnice MZ GSSR (podpis), Ved. oddělení soudně-psychiatrické expertizy Republikové psychiatrické klinické nemocnice MZ GSSR (podpis).²⁶*

Bez ohledu na uvedený závěr byl R. Cincadze převezen na léčení do Kazaňské psychiatrické léčebny. Zde bylo 26. února 1972 konstatováno, že komise dochází k závěru, že R. Z. Cincadze trpí chronickým psychickým onemocněním ve formě schizofrenie. Během dlouhé doby (více než půl roku) je R. Z. Cincadze ve stavu remise (vymizení příznaků, pozn. red.) [...] Na základě svého psychického stavu R. Z. Cincadze nadále nemusí být nuceně léčen. Jeho ochranné léčení může být zrušeno a je třeba jej odeslat do psychiatrické nemocnice všeobecného typu v místě trvalého pobytu příbuzných (Batumi) pro léčení na obecných základech. Předseda komise: Vedoucí klinického oddělení Ústředního vědeckovýzkumného ústavu soudní psychiatrie profesora Srbského, doktor lékařských věd, profesor (podpis), Členové: Starší vědecký pracovník Ústředního vědeckovýzkumného ústavu soudní psychiatrie profesora Srbského, kandidát lékařských věd (podpis), Primář Kazaňské psychiatrické nemocnice zvláštního typu Ministerstva vnitra TASSR, major lékařské služby (podpis), Ved. oddělení, lékař-psychiatr, major lékařské služby (podpis).

V Kazaňské psychiatrické nemocnici R. Cincadze strávil skoro dva roky. Po návratu do Batumi disidentskou činnost neobnovil.

Dokumenty z archivu Ústředního výboru Komunistické strany Gruzie o událostech v Československu

Dále představujeme výňatky z materiálů Archivu Ministerstva vnitra Gruzie, z nichž je patrná reakce stranických orgánů a řadových komunistů na dopis Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu o událostech v Československu. Analýza těchto materiálů umožňuje vysledovat politické pozadí, charakteristické pro Gruzii po vstupu vojsk do Československa.²⁷ Dokumenty jsme rozdělili tak, že nejdříve uvádíme ty dokumenty, které odrážejí názory dělníků a pracujících, a potom materiály obsahující reakci stranického aktivu Gruzie.

Dokument č. 3

Informace pro ÚV KSSS z 22. srpna 1968 o odezvě na oznámení TASSu z 21. srpna 1968 u pracujících města Tbilisi

Tento dokument je datován 22. srpna 1968, čili byl sestaven doslova druhý den po vstupu vojsk. Skutečnost, že už v nejtěžší první dny po vpádu do Československa pracovala sovětská státní ideologie naplno, ukazuje na zvláštní význam srpnových událostí pro Kreml:²⁸

ÚV KSSS
Informace

O odezvě pracujících města Tbilisi na oznámení TASSu z 21. srpna 1968

Oznámení TASSu o vstupu vojsk Sovětského svazu a dalších socialistických zemí na území Československa, vysílané rozhlasem od rána 21. srpna tohoto roku, vyvolalo rozsáhlou odezvu a plnou podporu všech pracujících města.

V podnicích, ústavech, léčebných a pedagogických zařízeních, ve vědecko-výzkumných a jiných organizacích, dělníci, inženýři, vědecktí pracovníci, lékaři, učitelé a jiní zaměstnanci hromadně poslouchali oznámení TASSu a aktivně si vyměňovali názory o této otázce. V mnohých provozech, na obvodech, v brigádách, odděleních a podobně propagandisté, političtí informátoři a političtí referenti široce vysvětlují pracujícím situaci vzniklou v Československé republice a nutnost pomoci a splnění internacionální povinnosti vůči národům Československa.

27 Dokumenty jsou publikovány ve zkrácené podobě. S úplnými verzemi se lze seznámit v *Archivu Ministerstva vnitra Gruzie*, na který odkazují následující poznámky.

28 Stejně jako ve většině dalších případech citujeme jen podstatnou část dokumentu.

[...] Filmový režisér, národní umělec Gruzínské SSR s. D. E. Rondeli jménem kolektivu filmových ateliérů Gruzia-film plně podpořil energická opatření, učiněná bratrskými socialistickými státy na ochranu výdobytků socialismu v Československu, která poslouží jako lekce všem kontrarevolucionářům a nepřátelům socialistického zřízení.

Tajemník TK KS Gruzie Š. Karkarašvili
22. srpna 1968²⁹

První, co upoutá pozornost při četbě tohoto dokumentu, je tato formulace nálad obyvatelstva: *vyvolala rozsáhlou odezvu a plnou podporu všech pracujících města*. Přirozeně není možné už druhý den po událostech mít odezvu *všech pracujících*, notabene jednoznačnou podporu. Dále jsou uvedeny četné objekty, ve kterých zaměstnanci *hromadně poslouchali oznámení TASSu*. Také se veřejně oznamuje, že *propagandisté, političtí informátoři a političtí referenti široce vysvětlují* nastalý stav. Přiznává se, že *stav vyžaduje vysvětlení*, že není tak jasný. *Jménem kolektivu* vystupuje filmový režisér, který je zmocněn vyjádřit všeobecné mínění. Před námi je typický propagandistický text, vyjadřující pozici *absolutní většiny*, která plně podporuje státní politiku.

Dokument č. 4

Informace pro ÚV KSSS ze 14. února 1969 o seznámení stranického aktivu Gruzie s informací ÚV KSSS O situaci v Československu

Další dokument informuje o seznámení stranické nomenklatury Gruzie s informací ÚV KSSS:

ÚV KSSS
Informace

O seznámení stranického aktivu Gruzie s informací ÚV KSSS „O situaci v Československu“

12.–14. února 1969 byli s informací ÚV KSSS „O situaci v Československu“ seznámeni členové a kandidáti na členství Ústředního výboru, oblastních, městských a okresních výborů Komunistické strany Gruzie, členové revizních komisí republikových, oblastních, městských a okresních stranických organizací, tajemníci základních stranických organizací.

Všude byla informace vyslechnuta s velkým zájmem a pozorností. Stranický aktiv republiky jednomyslně podpořil tvrdou a důslednou politiku Politbyra ÚV KSSS zaměřenou na normalizaci stavu v Československu a oceňuje ji jako projev bratrských upřímných citů ke Komunistické straně Československa, ke všemu československému lidu.

S velkou spokojeností se zdůrazňovalo, že mírumilovná politika ÚV KSSS a sovětské vlády nachází stále větší pochopení ze strany těch, kteří se zpočátku poddali antisocialistické propagandě reakčních sil uvnitř ČSSR a za jejími hranicemi, že se začalo lépe chápat, kdo je nepřítel a kdo přítel, že tato politika zabezpečuje normalizaci stavu v Československu.

Spolu s tímto mnozí soudruzi vyjádřili starost ve věci toho, že v KSČ a ČSSR situace zůstává napjatá a pravicovým reakčním silám se neklade rozhodný odpor.

[...] Někteří komunisté vznesli návrh o nutnosti projevení větší operativnosti v informování obyvatelstva o zahraničně-politických otázkách s tím, aby byla úplně zničena imperialistická lživá propaganda. Navrhovalo se rovněž povýšit na vyšší úroveň vysvětlovací práci, lépe využívat materiály o stavu situace v Československu, publikované v sovětském tisku, do hloubky odkrývat podstatu událostí v Československu, ukazovat, že za zády pravicových kontrarevolučních sil v ČSSR stojí imperialisté USA a SRN, zkušené a ostrílené nepřátelé pracujících.

14. 2. 1969³⁰

Vynikají definice *stranický aktiv republiky jednomyslně podpořil tvrdou a důslednou politiku Politbyra ÚV KSSS a oceňuje ji jako projev bratrských upřímných citů ke Komunistické straně Československa, ke všemu československému lidu*. Pozoruhodné je to, že příznačně pro sovětský totalitní systém diktatura strany nad lidem proklouzla i do této definice. Politika ÚV KSSS je hodnocena jako *mírumilovná*, zajišťující normalizaci stavu. Na konci je vznesen návrh na vedení *objasňujících besed* za účelem *odhalit podstatu* událostí, rovněž na nutnost zesílení *vysvětlovací práce*, řečeno jinými slovy – zesílení propagandy, jehož cílem je podat jednostranné a povolené hodnocení stavu.

Dokument č. 5

Informace pro ÚV KSSS z 5. března 1969 o seznámení pracujících Gruzie s materiály pléna ÚV KSČ a projevy Ludvíka Svobody a Gustáva Husáka

Následující dokument jasně potvrzuje, že propaganda věrně sledovala politické události. Konkrétně se pozornost soustřeďuje na dubnové plénum ÚV KSČ. Lze se pouze podívat nad informovaností dělníků, kolchozníků a inteligence, kteří neúnavně sledovali dynamiku politických procesů v ČSSR. Konkrétně v dokumentu čteme:

ÚV KSSS
Informace

Pracující Gruzie se s hlubokým zájmem a porozuměním seznámili s materiály publikovanými v novinách o plénu ÚV Komunistické strany Československa, apelem pléna ÚV KSČ k československému lidu, projevy s.s. Ludvíka Svobody a Gustáva Husáka v československé televizi a také se závěrečným slovem G. Husáka na plénu ÚV KSČ.

Dělníci, kolchozníci a inteligence republiky jednomyslně schvalují organizační změny provedené ve výkonných orgánech ÚV KSČ, volbu s. Gustáva Husáka, osvědčeného jako houževnatého, zásadového bojovníka za věc pracujících.

[...] My, – řekl vedoucí brigády komunistické práce Tbiltonnelstroje, člen KSSS G. Kicmarišvili, – jsme s velkým znepokojením sledovali práci dubnového pléna ÚV KSČ proto, že otázka osudu československého národa nás velmi zneklidňuje. Výsledky dubnového pléna dávají naději na normalizaci stavu v Československu. Jak se říká v dopisu generálního tajemníka ÚV KSSS s. L. I. Brežněva, zaslaném s. Gustávu Husákovi, jsme přesvědčeni, že KSČ pod vedením svého Ústředního výboru vysoko ponese velký prapor marxismu-leninismu.

5. března 1969³¹

Po analýze dokumentu lze učinit „závěr“, že dělníci, kolchozníci a inteligence nejen neúnavně pozorovali politický proces v okupované zemi, ale navíc měli jasnou, zřetelně zformulovanou představu o možnosti vývoje procesu – *Výsledky dubnového pléna dávají naději na normalizaci stavu v Československu*.

Dokument č. 6

Informace pro ÚV KSSS z 15. dubna 1969 o aktivu stranické organizace Gruzie, kde byl představen dopis ÚV KSSS o událostech v Československu

Následující dokument rovněž odráží reakci stranických organizací Gruzie. Vyjadřuje se v přísně propagandistickém stylu, s dobře známými frázemi, jako *všude schvalují a vyjádřili nespokojenost s pozicí vedení Československa*. Jsou uvedena slova pracujícího i doktora, které srovnávají postup československých úřadů s čínskými revolucionáři:

ÚV KSSS
Informace

14. dubna začalo ve stranické organizaci Gruzie seznamování aktivu s dopisem ÚV KSSS o událostech v Československu

[...] Komunisté všude schvalují postup ÚV KSSS a sovětské vlády, jenž má přimět československé vedení k neprodlenému přijetí opatření, diktovaných situací.

Při seznámení se s dopisem mnozí soudruzi vyjádřili nespokojenost s postojem vedení Československa, které ještě vždy nepřijímá rozhodná opatření ve vztahu ke kontrarevolučním elementům v zemi.

Člen Oktjabrského okresního výboru strany, dělník Tbiliského strojírenského Ordžonikidzeho závodu s. Makaridze řekl, že postup československých kontrarevolucionářů se shoduje s chováním čínských dobrodruhů a vedení státu nepřijímá rozhodná opatření. Člen okresního výboru 26 komisařů, primář první městské nemocnice s. V. Magradze prohlásil: „Zúčastnil jsem se osvobození Československa a pamatuji

31 Центральный Комитет Коммунистической партии Грузии, Дело № (189) 234, стр. 33-4.

si, jak národ srdečně vítal sovětské vojáky – osvoboditele. Po válce se družba našich národů upevnila. Nicméně není jasno, jak se mohlo stát, že část chuligánských elementů měla možnost poskvřňovat památku sovětských vojáků, kteří položili život za osvobození Československa.“

15. 4. 1969³²

Dokument č. 7

Informace pro ÚV KSSS z 22. srpna 1969 o reakcích pracujících Gruzie na projevy L. Svobody a G. Husáka na celostátním shromáždění aktivu KSČ v Praze

V dokumentu datovaném 22. srpna 1969 jsou vyjádřeny reakce pracujících Gruzie po seznámení se s texty vystoupení prezidenta ČSSR Ludvíka Svobody a prvního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka. Pozoruhodné je, že tyto projevy jsou zajímavé pro zástupce širokých kruhů obyvatelstva Gruzie, důkazem čehož jsou slova soustružníka:

ÚV KSSS
Informace

O reakcích pracujících Gruzie na projevy soudruhů L. Svobody a G. Husáka na celostátním shromáždění aktivu KSČ v Praze

Pracující Gruzie se s velkým zájmem seznámili s projevy prezidenta ČSSR L. Svobody a prvního tajemníka ÚV KSČ G. Husáka na celostátním aktivu KSČ v Praze 19. srpna 1969.

Dělníci, kolchozníci, zástupci inteligence s velkým uspokojením podotýkají, že nynější stranické a státní vedení Československa zastoupené G. Husákem a L. Svobodou střízlivě hodnotí situaci ve své zemi a je připraveno do konce bojovat s nepřáteli československého lidu.

Mnozí soudruzi vyslovují starost v souvislosti se znepokojivým stavem v Československu, vyvolaným novými nepřátelskými výpady kontrarevolučních sil v Praze.

Soustružník Tbiliského závodu na opravu lokomotiv a vagonů, poslanec Nejvyššího sovětu gruzínské SSR G. Gačeciladze, prohlásil: „S velkým zájmem jsem přečetl vystoupení prvního tajemníka ÚV KSČ s. Husáka v Praze, ze kterého je zřejmé, že situace v Československu je znepokojivá. Imperialistická reakce ještě jednou ukázala svou zvířecí tvář. Nemůže se smířit s porážkou a nyní za podpory odstěpenců a kontrarevolučních elementů uvnitř země organizuje pod hesly ochrany zájmů československého lidu nové provokace. Využívá nacionalistické city a neinformovanost lidí o událostech, ke kterým v zemi došlo. Jsem si jist, že se vedení KSČ a ČSSR podaří překazit plány imperialistů a kontrarevolucionářů proto, že je podporuje převážná většina národa a veškeré pokrokové lidstvo.“

22. srpna 1969³³

Dokument č. 8

Informace pro ÚV KSSS z 1. října 1969 o reakcích pracujících Gruzínské SSR na rozhodnutí zářijového (1969) pléna ÚV KSČ

Styl formulací dokumentu je zachován i v následujícím dokumentu, odrážejícím politické smýšlení jak představitele pracující třídy – inženýra Batumského strojírenského závodu, tak i náměstka ředitele vědeckovýzkumného ústavu. Jejich projevy se obsahově shodují a jsou překvapující z hlediska politické předvídatosti:

ÚV KSSS
Informace

O reakcích pracujících Gruzínské SSR na rozhodnutí zářijového (1969) pléna ÚV KSČ

Pracující Gruzie jednomyslně schvalují výsledky zářijového pléna ÚV KSČ, po projednání současného stavu a dalších úkolů Komunistické strany Československa.

Dělníci, zaměstnanci, kolchozníci, studentsstvo po seznámení se s materiály pléna vřele schvalují rozhodnutí jím přijaté. Zdraví Ústřední výbor KSČ za odvážné a rozhodné kroky při provádění zásadní marxisticko-leninské politiky, ideologickou, organizační a personální práci. Pracující republiky vyjadřují přesvědčení, že komunisté, celý bratrský československý národ docílí nových úspěchů při překonávání krizových situací v politickém, ekonomickém a společenském životě země a v zahraničně-politických vztazích.

Zástupce ředitele pro vědeckou část abchazské pobočky VVÚ lázeňství a fyzioterapie Ministerstva zdravotnictví Gruzínské SSR, doktor zdravotnických věd, profesor s. T. I. Kipiani prohlásil: „Po seznámení se s materiály zářijového pléna ÚV KSČ zakoušíme pocit velké hrdosti na československé komunisty, kteří rozhodně vystoupili proti režimu pravicových sil. Živelný a anarchistický vývoj ustupuje před cílevědomým řízením života a společnosti stranou. Nepřátelé socialistického Československa se zmýlili. Nikdy se jim nepodaří svést československý lid ze správné cesty, jelikož věc lidu je nyní už v pevných rukách.“

[...] „Domnívám se – řekl inženýr Batumského strojírenského závodu s. A. G. Osipenko – že odstranění A. Dubčeka, J. Smrkovského a dalších osob, které přispěly k rozvoji takzvaných československých událostí v minulém roce, z vedení strany, je jedním z nejdůležitějších a v pravý čas přijatých opatření na cestě k úplnému uspořádání poměrů v ČSSR.“

1. října 1969³⁴

33 Центральный Комитет Коммунистической партии Грузии, Дело № (189) 234, стр. 81–82.

34 Центральный Комитет Коммунистической партии Грузии, Дело № (189) 234, стр. 87–88.

Zarážející je nejenom informovanost, ale také politické hodnocení situace pracujícími, kteří vyloučení osob nepohodlných Kremlu z Komunistické strany ČSSR považují za *důležité a v pravý čas* přijaté opatření pro urovnání situace.

Dokument č. 9

Informace pro ÚV KSSS o seznámení členů a kandidátů na členství tbiliského výboru KS Gruzie a členů revizní komise s informací ÚV KSSS O situaci v Československu

Následující dokument se rovněž týká postavení stranické elity Gruzie:

ÚV KSSS
Informace

12 února t. r. byli v TV KS Gruzie seznámeni členové a kandidáti na členství tbiliského výboru KS Gruzie a členů revizní komise s informací ÚV KSSS O situaci v Československu.

Přítomno bylo celkem 153 osob.

K podstatě otázek, dotčených v informaci ÚV KSSS O situaci v Československu se vyjádřili tři členové TV KS Gruzie, kteří s uspokojením konstatovali, že v důsledku kladného vlivu internacionální pomoci, poskytnuté Československu silami socialismu, Sovětským svazem a jinými socialistickými zeměmi, se v ČSSR zavádí a postupně upevňuje tendence k normalizaci situace. Rovněž konstatovali pozitivní význam rozhodnutí, přijatých listopadovým (1968) plénem ÚV KSČ, pokud jde o upevnění socialistického zřízení v Československu.

Tak člen TV KS Gruzie, umělec Státního divadla Mardžanišviliho J. V. Tripolsky, řekl, že jak vidí z informací ÚV KSSS, součástí vlády ČSSR jsou osoby, aktivně podporující podvatnou činnost pravicových antisocialistických sil. Vedení KSČ a vláda ČSSR musí důsledně splnit rozhodnutí posledních plén ÚV KSČ, vyžadovat od každého člena strany přísné dodržování stranické disciplíny a včas přijímat potřebná opatření, se co týká komunistů, přípouštějících projevy a činy, rozcházející se se stranickými rozhodnutími.

[...] Kandidát TV KS Gruzie, ředitel ústavu Gruzgiprogorstroj s. A. N. Sibašvili řekl: „S nelíčenou duševní bolestí vnímáme informace o tom, že navzdory ohromné pomoci, poskytnuté naší stranou a sovětskou vládou, zůstává stav v Československu ještě i nadále vážný. Zvláště nebezpečný charakter mají činy pravicově-nacionalistických elementů z řad politicky nezralé studující mládeže. O tom svědčí skutečnosti sebeupálení studenta Jana Palacha a otravy plynem studentky Blanky Nacházelové.“

Tajemník TV ÚV KS Gruzie O. Lolašvili³⁵

Závěr

Sovětská okupace Československa byla výrazem dobytelské zahraniční politiky SSSR. Byla agresí s cílem zabránit rozvoji liberálního státního zřízení a měla zničující vliv na demokratické reformy v Československu. Úmysl zajistit totální kontrolu a nedovolit, aby došlo ke změně ve sféře vlivu v regionu, logicky zapadal do schématu zahraniční politiky SSSR.

Okupace Československa, spolu se silovou okupací a kontrolou stavu v jiných suverénních státech, se v disidentských kruzích aktivně projednávala a odsuzovala. Známí sovětsští disidenti protestovali proti této okupaci a tím, že veřejně demonstrovali, zdůraznili a zvětšili svůj názor lišící se od názoru oficiálního.

Nehledě na to, že okupace Československa se nestala tématem gruzínského disidentského hnutí, v dopisu disidenta Revaze Ziveroviče Cincadzeho předsedovi vlády Sovětského svazu byl vyjádřen protest proti násilnému vpádu vojsk do Československa. Sepsáním dopisu adresovaného sovětskému předsedovi vlády projevil disident Revaz Ziverovič Cincadze občanskou statečnost – v důsledku toho, že vyjádřil svůj postoj a upozornil tak na sebe nejvyšší sovětské orgány, byl podroben surovým represím ze strany státu.

Po propuštění z psychiatrické léčebny, kam byl umístěn v důsledku svého protestního dopisu, se R. Cincadze chtěl vrátit na své dřívější pracovní místo, ale nebyl přijat a po nějakou dobu zůstal bez zaměstnání. Po rozpadu Sovětského svazu se už veřejně neangažoval.

The image shows a handwritten document in Georgian script, which is a facsimile of the first draft of a letter by R. Cincadze. The text is written in a cursive style and is arranged in several paragraphs. The document is dated 1970 and mentions the year 1987. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to its cursive nature and the angle of the page. The document appears to be a draft, as indicated by the caption.

Faksimile konceptu prvního dopisu R. Cincadzeho (originály obou dopisů shořely během gruzinské občanské války v roce 1993 spolu s 80 % archiválií ministerstva vnitra).

Revaz Cincadze, 10. října 2013 na zahájení výstavy Praha a Tbilisi objektivem tajné policie, kterou v Tbilisi organizoval ÚSTR společně s Archivem Ministerstva vnitra Gruzie a českou ambasádou v Gruzii.

Foto: Štěpán Černoušek

Prameny:

Поднадзорное дело Р. З. Цинцадзе. *Архив МВД Грузии* (I), фонд 6, дело 701, т. 1–3 (на груз. яз.), 1970.

Интервью Р. З. Цинцадзе, записанное 23 июня 2013 г. сотрудниками *Архива МВД Грузии* Т. Ломидзе и В. Луарсабишвили (на груз. яз.).

Literatura:

ARENDR, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace, Jovanovich, San Diego 1973 (česky táž: Původ totalitarismu. OIKOYMEMH, PRAHA 2000)

CALLEJA, González Eduardo: *Los totalitarismos*. Editorial Síntesis, Madrid 2012

HORNSBY, Robert. *Political Protest and Dissent in the Khrushchev Era*. A thesis submitted ten the University of Birmingham for the degree of Doctor of Philosophy, 2008

KALUGIN, Oleg. *Spymaster: My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*. Smith Gryphon, London 1994

MAIER, Hans: *Totalitarianism and Political Religions*. Vol. I: *Concepts for the Comparison of Dictatorship*. Routledge, London – New York 2004

PEHE, Jiří: The Ecological Damage Caused by Soviet Troops. *Report on Eastern Europe*, 1990, August 3, s. 28–31.

САХАРОВ, Андрей: *Тревога и надежда*. ИНТЕР-ВЕРСО, Москва 1990 (česky: SACHAROV, Andrej: *Obavy a naděje*. Lidové nakladatelství, Praha 1991)